

ПОЛЕМІКА

Свою історію ми започаткували не 1991-го. І не за царя Панька...

Вам відомі прізвища класиків англійської, французької і австро-німецько-румунської літератур Д. Конрада, А. Боске і П. Целана, національного поета Ізраїлю Х. Бялика, народного письменника Білорусі Я. Бриля, фундатора жанру трагіфарсу на європейських теренах М. Корвін-Петровської? А австрійського економіста Л. фон Мізеса, американського астронома В. Жардецького, французьких мікробіолога С. Виноградського і композитора І. Маркевича, польських етнографа М. Віташевського і математика С. Улама, угорсько-болгарського мовознавця Ю. Венеліна? Нарешті, служителів культури П. Величковського і Г. Кониського, зарахованих відповідно Румунською та Білоруською Православними Церквами до лику святих?

Відомі далєбі не всі?

Тоді давайте ближче до нашої не дуже давньої спільної історії з Московією. Російських філософа М. Бердяєва, прозаїків М. Гнідича, І. Бабеля, В. Катаєва, М. Башкирцевої, Ю. Олєші, В. Яна, М. Алданова, В. Гаршина знаєте? А поетів Г. Ахматову, М. Волошина, Д. Бурлюка? Співака О. Вертинського, художника О. Мурашка, математика М. Остроградського, архітектора О. Салько, флотоводця С. Макарова, дослідника Арктики Г. Седова? І знову таки служителів культури Д. Туптала, Г. Долганова, О. Мацеєвича, С. Кристалецького, Я. Горленка, П. Величковського, канонізованих уже Російською Православною Церквою Московського патріархату?

Знаєте багатьох? Точно? Як на шальках аптекарських терезів?!

І все ж доведеться розчаруватися: ви помилилися. Ні, названі персони справді увійшли в історію - і не з чорного ходу. Та й з прізвищами та ініціалами ви нічого не наплутали. А схибили в тому, що вони, попри усталені визначення «німецький», «французький», «американський» тощо, відвічно належать... Україні.

Рука тягнеться до довідника, аби загнати автора-невігласа у глухий кут? Справді, за допомогою різноманітних енциклопедій ви де-юре парі виграєте. А от де-факто правди там – на гріш.

Багатовічна історія нашої держави склалася так, що в ній тривалий, навіть в історичному вимірі, час господарювали зайди: хазари, Рюриковичі, монголи, литовці, поляки, австро-угорці, московіти, інтернаціоналісти-комуністи. Відповідно і населення вважалося підданим цих панів. То що ж, історія України розпочалася лише після розпаду Радянського Союзу?!

Відразу зазначу: розмаїття думок з цього не складного питання, – неймовірне. Проте домінують дві.

Перша. Все, що з'явилося на земній кулі, з'явилося на берегах Дніпра: людина, культура, залізо, колесо і навіть слони вкупі з цифрами. Себто, спочатку було Слово, потім – ми, а потім – цивілізація на третій від сонця планеті.

Друга. Україна «з'явилася на світ» 1991-го року. А все, що було «до того», – чужа історія.

Адепти цієї версії, приміром, стверджують, що першим національним астронавтом є Л. Каденюк, хоча насправді ще задовго до нього на земній орбіті побувало майже два десятки вихідців з України!

Ще парадоксальніша ситуація з космонавтом В. Жолобовим. Він не лише народився в Херсонській області, а й на початку 80-х років минулого століття повернувся з російського Зоряного Містечка на історичну батьківщину. А коли СРСР розпався, як офіцер, склав присягу на вірність офіційному Києву. Ба, навіть став спочатку головою Херсонської обласної Ради, потім – головою облдержадміністрації, пізніше очолив Національну космічну агенцію України. І що ж?

Ми вперто його українським зореплавцем... не вважаємо. Це патріотизм?!!

Так, В. Жолобов, як і інші космонавти, вихідці з України, починаючи з 1962 р., літали не національними космічними човнами, а радянськими і російськими. Але ж і Л. Каденюк піднявся на орбіту не на борту «Січі», а американського «Шаттла».

Висновок: ми позбавляємо себе значної частини славного минулого, в той час як не тільки Запорозька Січ і козаки, явища, безперечно, непересічні для світової історії, мають звеличувати нашу державу в очах світової спільноти.

На мій погляд, обидві вище згадані точки зору на власну історію, набираючи широкого розголосу, перешкоджають не лише розробці багатостраждальної об'єднаної національної ідеї, а й формуванню пристойного міжнародного іміджу України. Бо не личить еліті (хоч науковій, хоч політичній), котра незмінно позиціонує себе як європейська, ні відмовлятися від власного минулого, ні розмахувати шаликом надуманої винятковості.

Поглянемо на Росію. Як там ставляться до видатних особистостей, які творили її – впродовж останніх чотирьох століть багато в чому спільну з українською – історію? Про відмову від бодай одного славного імені не може бути й мови! Навпаки, північний сусіда, і тут проявляється його споконвічна «імперська» сутність, не проти привласнити й те, що йому не належить. Отож, видатним росіянином нині офіційно вважається кожний, хто:

1. Будь-коли і бодай найменший термін навчався на території нинішньої Федерації.
2. Будь-коли і бодай найменший термін працював на території нинішньої Федерації.
3. Похований на території нинішньої Федерації.
4. Творив російською мовою.
5. Довідниками розцінюється, як «іноземно-російський».
6. Належав до когорти «радянських».

Щодо перших двох критеріїв, то їхню «натягнутість» видно неозброєним оком.

Подальші, попри їх зовнішню «пристойність», теж шиті білими нитками. На одному з НКВСівських цвинтарів поховано шведа Р. Валленберга, а в Сибіру – тисячі незгодних з більшовицьким режимом українців, білорусів, вірмен, молдаван, татар. То хіба завдяки цим «похованням» вони стали росіянами?!

А якою мовою мали писати українці під час дії Валуєвського указу, котрим московський царський уряд офіційно (!) заборонив «малоросійську», як недолугий діалект?

Хтось писати в стіл не ризикував, щиро боячись загубитися в мороці століть, а комусь потрібно було годувати сім'ю. До того ж, ніхто не відміняв і наступної мудрості: скільки мов ти знаєш, стільки разів ти людина.

Не сумніваюся: у цьому місці дехто зчинить «патріотичний» лемент: мовляв, у тій ситуації треба було писати або українською в стіл, або зовсім не писати. Проте, як мені здається, набагато гірше, що через подібну заідеологізованість, яка бере витoki в далекому минулому, втрачено певну частку добутоків, якими ми б сьогодні, не виключено, пишалися. Та й, зрештою, хіба, мокаючи пензля в фарбу іноземного виробництва, митець перестає бути патріотом своєї професії? Зрештою, це саме більшовики запровадили термін “пролетарське мистецтво”, тоді як у всьому світові мистецтво визнають як самодостатню субстанцію. А ще ж існує найсвятіша, найвища стихія - мистецтво заради мистецтва!

І хіба поняття “патріотичного мистецтва” не є все тією ж недолугою нео-більшовицькою спробою запрягти митців, нехай і в інше, але ж ідеологічне ярмо?!

Іншими словами, якщо хтось не боровся з тим чи іншим політичним режимом (революціонер – теж творче покликання, хоч і дещо специфічне), а залишився професіоналом вищого гатунку, ми маємо ним пишатися. І радіти, що доробки, нехай і створені котроюсь із чужинських мов, збереглися: у нас залишається чудова можливість перекласти їх українською. Так, вони справді – різні. Їх по-різному оцінювали сучасники, по-різному оцінюємо ми, нащадки. Але вони – БУЛІ. І залишили слід в історії. Не в “чорній” і не в “білій”, а в багатоколірній. І без них вона – не повна. Далєбі, навіть неупереджені російські вчені визнають історичну першочерговість і пріоритетність українського красного письменства. Ось що з цього приводу писав син філософа і нащадок декабриста мовознавець М. Трубецької (1890-1938): «Та культура, яка з часів Петра I живе і розвивається в Росії, є органічним продовженням не московської, а київської, української культури. Українська культура мала в собі елементи європейської культури. Московська культура відзначалася виразним європофобством і тенденцією до самовдоволення. Тому Петро I, вирішивши європеїзувати культуру Московії, намагався викоринити і знищити її і став запроваджувати українську культуру. У висліді його реформ стара московська культура померла і на зміну їй прийшла культура київська, українська. На межі XVII і XVIII століть сталася українізація московської духовної культури. А що можна сказати про нарід, котрий засвоює лише чужу культуру, живе відбитим світлом, перетворюється на мавпу, яка безперервно наслідує?»

То чи дивно, що в іноземній довідниковій літературі ще й досі колишні республіки Радянського Союзу подекуди плутають з соціалістичною метрополією? Та що там казати, якщо навіть на офіційному (!?) інтернет-сайті Міністерства культури України І. Айвазовського називають... «РОСІЙСЬКИМ художником-мариністом і баталістом».

Подвійно гірка доля особистостей, яких історія приписала до чужих культур. І за життя значна частина почувалася чужинцями на своїй землі, і зараз їх несправедливо вважають такими. У багатьох не було минулого, а ми позбавляємо їх майбутнього. Часто навіть не цікавлячись ні, насамперед, творчістю, ні обставинами життя на тому псевдонауковому ґрунті, що вони –

іноземне надбання. В такому підході більше ідеології, ніж, власне, науки чи культури. Бо хибно зводити творчість, та ще й силоміць, до політики. Вона прекрасна і поза нею, що цілком природно. Справді, хіба винна, наприклад, М. Башкирцева, що її з дитинства гувернери навчали французької мови, а не рідної? І що з того, що А. Гумницький писав англійською і російською, а М.

Козачинський – польською, латинською й словеноруською? Що М. Арцибашев, Є. Буницький, М. Алданов, В. Печерін, І. Сікорський, Ф. Бурлюк І. Максимович емігрували. Що Г. Богров був космополітом? Через те, що значну частину свого життя П. Гоген творив на Таїті, у Франції нікому й в голову не прийде відмовитися від нього як національного митця.

Розглянемо проблему розлогіше. Дуже часто творча особистість є діячем кількох національних культур. Наприклад, П. Пікассо – іспанської і французької, М. Шагал – єврейської, білоруської, російської і французької, Д. Бурлюк – української, російської, японської і американської. А негритянський «фактор» того ж П. Пікассо, таїтянський – вище згаданого П. Гогена, російський і казахський – Т. Шевченка, французький – К. Малевича? Останній, до речі, в автобіографії і різноманітних анкетах називав себе то українцем, то поляком, беручи в той же час участь у виставках російських художників.

А ось арія з тієї ж опери, але «проспівана» в дещо іншій тональності. Ім'я англійського художника У. Уїстлера, котрий провів все життя на британських островах, де плідно працював, включено по інший бік океану в історію американського мистецтва. На тій підставі, що У. Уїстлер народився в США. Що цілком логічно.

Місце біологічного народження, як мені здається, – єдиний критерій, за допомогою якого людство, насамперед в умовах глобального інформаційного суспільства, зуміє визначитися з умовно «своїми» і умовно «чужими». Бо насправді класики належать світові: згадаймо хоча б Томаса Манна з його «Де я, там і моя батьківщина».

Ті ж росіяни цинічно називають «своїми» навіть тих вихідців з України, котрих нещадно «мочили в сортирах» за всіх режимів. Трагічна доля низки священиків: О. Мацєєвича за наказом Катерини II заживо поховали в Ревельській фортеці, А. Зертис-Камінського роздерли на шматки розлючені московські невігласи, М. Козачинського й Г. Шишацького силоміць запроторили до монастирів, Г. Долганова – уже більшовики – втопили в сибірській річці Тура.

Видавця і перекладача П. Богдановича, філософа М. Бердяєва, етнографа і публіциста В. Богораза, прозаїка В. Короленка відправили в заслання, журналіста і видавця П. Гайдебурова, філософа Ф. Лопатинського, прозаїка М. Воронова, поета О. Баласогло, видавця і прозаїка М. Волховського, публіциста М. Альбертіні кинули до Петропавлівської фортеці. Фізика М. Папалексі звинуватили у шпигунстві, видавця С. Венгерова і перекладача М. Мотоноса неодноразово позбавляли права на професію, перекладача В. Анастасєвича звільняли з роботи, двічі зловмисно не обирали академіком, І. Вернадському забороняли видавати газету. Очевидно, не від хорошого буття звели рахунки з життям композитор М. Березовський, прозаїки В. Гаршин і Г. Козицький, поети В. Гайдебуров і П. Целан, публіцист Ф. Василевський.

В сталінських катівнях загинули мікробіолог І. Савченко, фізик Б. Гессен, конструктор Г. Лангемак, філософ О. Горський, археолог О. Міллер, прозаїк І. Бабель, драматург О.

Вознесенський, фейлетоніст І. Василевський. О. Мурашка «помилково» застрелив червоноармієць, оскільки київський художник був пристойно одягнений і не мав червоного банта в петлиці.

Верх цинізму: ця безпрецедентна наруга, яку у Москві «делікатно» іменують «метаморфозами», не заважає росіянам йменувати знищених ними фізично чи морально людей «першим російським економістом зі світовим ім'ям» (М. Туган-Барановський), «видатним російським етнографом і лінгвістом» (М. Максимович), «відомим російським реформатором» (В. Каразін), «одним з чільних російських енциклопедистів» (Я. Волинський), «непересічним російським поетом» (М. Волошин, хоча той в анкетах настійливо називав себе українцем), «видатним білорусом і російським архімандритом» (Г. Кониський).

Зайшло так далеко, що навіть автори «Української абетки» О. Гатцук, «Українського літературного літопису» П. Єфименко, «Історії Малої Росії» Д. Бантиш-Камінський, історичних романів «Іван Мазепа», «Наливайко, або Часи страждань Малоросії», «Хмельницькі, або Приєднання Малоросії» П. Голота вважаються нині... російськими публіцистами, а М. Гоголь і М. Гнідич відповідно – російськими прозаїком і поетом.

Завдяки таким московським «критеріям» привласнюється інтелектуальна спадщина усіх колишніх радянських народів.

А ще ви можете прочитати таке: «Точна дата народження Івана Архиповича Куїнджі в січні 1841 року – не відома. Так це й не дивно: він був сином малограмотного грека-шевця із зубожілого Маріуполя в Новоросії, який дістався тепер з невідомих причин Україні».

Вочевидь наші земляки ніколи не пасли задніх. Їх імена носять десятки, якщо не сотні, офіційно визнаних всім світом наукових термінів: “q-багаточлени Кравчука”, “q-функції Кравчука”, “Ряди Кравчука”, “Правило Чаргаффа”, “Скатертина Улама”, “Схема Теллера – Улама”, “Конфігурація Теллера – Улама”, “Інтерполяційний процес Бернштейна”, “Ядро Бернштейна”, “Проблема Бернштейна”, “Нерівність Бернштейна”, “Метод підсумовування Бернштейна”, “Формула Остроградського”, “Теорема щільності Чоботарьова”, “Рівняння Лотки – Вольтерра”, “Нерівність Коші -Буняковського” (усі – математика), “Камера Харпака”, “Формула Хопфа – Бронштейна”, “Рівняння Смакули”, “Пастка Синельникова”, “Правило Гамова – Телера”, “Правило Гамова – Берга”, “Теорія Іваненка – Амбарцумяна”, “Рівняння Іваненка – Гейзенберга”, “Коефіцієнти Фока – Іваненка”, “Ефект Іоффе”, “Модель Гольдхабера” (усі – фізика), “Закон Вудварда – Гофмана”, “Перший закон Коновалова”, “Другий закон Коновалова”, “Рівняння Оствальда – Коновалова”, “Реакція Чичибабіна”, “Проба Харічкова” (усі – хімія), “Діаграма Вороного” (інформатика), “Цикл Кузнеця” (економіка), “Електрогефест Бенардоса” (електротехніка), «метод обертового кристала Линника», «мікроінтерферометр Линника», «подвійний мікроскоп Линника» (оптика), “Петля Кондратюка” (космонавтика), “Умова Вульфа – Брега”, «Сітка Вульфа», «Лінійка Вульфа – Федорова» (кристалографія), “Анаероби Омеляновського”, “Лімфа Хавкіна” (епідеміологія), «Сироватка Богомольця», “Клітини Беца” (обидва – медицина), “Довгоногий сцинк Зарудного” (ентомологія), “Мак Пачоського” (ботаніка), “Ковпаки Макарова” (мореплавання), “Архіпентура Архипенка” (скульптура).

Іменами донеччанина Г. Сєдова названо архіпелаг в Карському морі; житомирянина С. Корольова, одеситів О. Ганського, Г. Добровольського і В. Глушко – малі планети; чернігівчанин М. Кибальчича і Ю. Лисянського відповідно – кратер на Місяці й острів в північно-східній частині Гавайського архіпелагу; луганчанина Г. Лангемака – кратер на Місяці.

Ім'я киянина І. Сікорського викарбуване в Національному залові Слави США.

Ім'я хмельничанина М. Чеботарьова носить Казанський науково-дослідний інститут математики і механіки, киянина А. Люльки – Російське науково-виробниче об'єднання “Сатурн”; одесита М. Гамалії – Російський інститут епідеміології і бактеріології; киянина М. Поляхова – секція теоретичної механіки Російської академії наук.

Радниками президентів США були: Ф. Рузвельта – черкащанин Б. Гуревич, Д. Ейзенхауера – киянин Г. Кістяківський.

Перший в історії греко-католицької церкви архієрей, чию хіротонію здійснив особисто римський понтифік, і перший етнічний українець, обраний до британського парламенту, – івано-франківці М. Любачівський та С. Терлецький. Уродженець Київської губернії Г. Рудий – фундатор дактилоскопії на теренах Російської імперії.

Тернопільчанин І. Горбачевський, обійнявши посаду міністра охорони народного здоров'я Австро-Угорщини, став першим міністром цієї галузі у світовій практиці. У свою чергу, чернігівчанин П. Завадовський – перший міністр народної освіти Російської імперії.

Взагалі, що стосується останньої, то вихідці з України впродовж віків, без найменшого перебільшення, визначали основні напрямки її життєдіяльності. Ось декілька постатей: перший магістр слов'янських нарід – чернігівчанин О. Бодянський, перший професор філософії і права та перший ректор Петербурзького університету – закарпатці П. Лодій і М. Балугьянський, перший професор права Московського університету зі слов'ян – чернігівчанин С. Десницький, перший доктор медицини – сумчанин І. Полетика, перший лейб-медик при царському дворі зі слов'ян – чернігівчанин О. Камінецький, перший професор акушерства – полтавчанин Н. Амбодик-Максимович, перший теоретик з питань держави й права – киянин Є. Прокопович, перший академік музики – сумчанин М. Березовський, перший професійний сценарист – миколаївчанин О. Вознесенський, перший письменник-фантаст – чернігівчанин О. Перовський.

Додайте ще хоча б першого директора Руського товариства пароплавання і торгівлі миколаївчанина М. Аркаса, першого медіа-магната киянина А. Старчевського, першого голову Товариства російських скульпторів одесита В. Домогацького, першого директора Російської центральної книжкової палати ровенчанина Б. Боднарського, першого голову Російського театрального товариства хмельничанку М. Савіну (Підраменцеву). Список можна продовжувати ледь не безкінечно...

Їхні прізвища мають різні закінчення. Вони молилися різним богам. Розмовляли різними мовами. Проте всі вони – вихідці з України!

Між іншим, у північних сусідів паралельно з визначенням «Російські письменники» існує поняття «Письменники Росії». До останніх належать усі ті, хто пише російською мовою, незалежно від національності, віросповідання, громадянства і навіть місця проживання. І в Москві однаково шанують, як тих, так і інших. Отож, завдання чи не всеукраїнського масштабу – повернути величезну інтелектуальну скибу суспільству. І знайти відповідне почесне місце для «загублених» імен в «Інституті національної пам'яті». Бо переписувати історію – нерозумно, а переписувати її собі на збиток – кретинизм.

Ні, автор не закликає до світової «біографічної революції»! Але принаймні державні мужі мають, навіть за мікроскопічної нагоди, акцентувати: ім'ярек, попри своє колишнє чи нинішнє громадянство, – з наших теренів. Саме так повинно зазначатися й у довідковій літературі: «видатний американський (австрійський, польський, російсько-французький тощо) діяч українського походження».

Японці мають повний перелік тих, хто постраждав внаслідок американського ядерного бомбардування Хіросіми і Нагасакі. Наш Інститут національної пам'яті зініціював видання «Національної книги пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні». Російська громадська організація «Меморіал» склала списки багатомільйонних жертв сталінських репресій. Церкви багатьох країн аналогічні – служителів культу, які зазнали переслідувань.

То невже культурна самоідентифікація для нас – порожній звук?

Невже ми – Івани Непам'ятуці, нація манкуртів?!

Микола СУХОМОЗСЬКИЙ.